

LUNDS
UNIVERSITET

Två furstendömen

*En komparativ fallstudie om storlek och demokrati i
Liechtenstein och Monaco*

Noah Tidén

Abstract

It is in political scientific theory commonly understood that the politics of microstates are defined by a lack of ideological plurality and strong public consensus. This study aims to investigate whether such characteristics may contribute to the emergence of party systems that hinder the full democratization of countries. The study has been conducted as a multiple-case study including the principalities of Liechtenstein and Monaco. Although case studies are limited in scope and do not provide sufficient data to draw definite generalizable conclusions, the results of this study indicate a probable link between country size and political structure. Both Liechtenstein and Monaco are politically dominated by conservative, center-right parties and have been so for as long as they have been democratic. Two possible explanations for this that have been suggested in this paper are: (1) neither of the two countries have ever had the prerequisite conditions for the emergence of political cleavages that produce differentiated party systems, and (2) the public debate is constrained by a culture of consensus wherein individuals professing unorthodox political views, e.g. on the role of the ruling princely house, are regarded as outcasts and discounted from the realm of reasonable public discourse.

Keywords: Size and democracy, party system, microstates, Liechtenstein, Monaco, cleavages, consensus

Word count: 10 241

Innehåll

1. Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte och frågeställning	2
1.3 Tidigare forskning	2
2. Teori	3
2.1 Storlek och demokrati	3
2.2 Politiska skiljelinjer och partisystem	5
3. Metod och material	7
3.1 Fallstudie	7
3.2 Empiriskt material	9
4. Undersökning	10
4.1 Liechtenstein	10
4.1.1 Överblick	10
4.1.2 Statsskick	11
4.1.3 Partisystem	15
4.2 Monaco	19
4.2.1 Överblick	19
4.2.2 Statsskick	20
4.2.3 Partisystem	23
5. Diskussion och slutsats	26
5.1 Diskussion	26
5.2 Slutsats	29
6. Referenser	30

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Enligt Economist Intelligence Units demokratimätning 2022 var 8 av de 10 mest demokratiska staterna i världen europeiska (Statista 2022a). I Freedom House frihetsindex 2023 får 32 av Europas 44 stater över 80 av 100 poäng möjliga (Freedom House 2023). Under årtusenden av politiskt tänkande sågs ett demokratiskt styrelseskick som exklusivt förbehållet och endast applicerbart på små enheter i samma storlekskategori som den atenska demokratin under antiken. Som ett resultat av upplysningen under 1700-talet och utvecklandet av den representativa demokratin har de tidigare förhärskande definitionerna av demokrati som strikt majoritetsstyre där hela det röstberättigade medborgarantalet behöver delta fått vika undan för en mer utvidgad syn på vad demokrati innebär. Trots samtida empiriska studier som tydligt visar att demokrati oftare står att finna i världens små stater än i större (Anckar 2010; Srebrnik 2004; Sutton 2007) ses det inte längre som ett hinder för införandet av demokrati att landet i fråga är stort. Tvärtom som denna studies teoridel bland annat kommer redogöra för finns det de som menar att en stor enhet är särskilt gynnsamt för införandet och upprätthållandet av en representativ demokrati.

Av de fem stater i dagens Europa som klassificeras som självständiga mikrostaten är två av dem, Liechtenstein och Monaco att betrakta som de av Europas stater som tydligast liknar det som fanns i det efter många krig och revolutioner och sedan länge upplösta Centraleuropa där starka furstar regerade över löst sammansatta små politiska enheter. Samtidigt som man också har en fot i Europa av idag med konstitutionella representativa demokratiska system utan en oantastbar ledare på toppen för alla att ta hänsyn till. Liechtenstein och Monaco belönas med 90 respektive 84 poäng i Freedom houses frihetsindex 2022 vilket placerar dem i en ytterst fåtalig skara av särskilt demokratiska stater i världen (Freedom House 2022a; Freedom House 2022b). Samtidigt har båda länderna kvar furstehuset av den gamla europeiska modellen med omfattande maktbefogenheter som utifrån 2023 års standard inte på något sätt kan betraktas som fullt demokratiska. Dessa två till synes starkt motsägelsefulla förhållanden gör dessa länder särskilt intressanta att med utgångspunkt i forskningsfältet storlek och demokrati undersöka 2023.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att mot bakgrund av några av de teoretiska antaganden i den statsvetenskapliga frågan om staters storlek undersöka om de delar av Liechtenstein och Monacos statskick som inte är helt och hållet demokratiska, det vill säga de båda ländernas starka monarkiska system, kan förklaras med hänvisning till de implikationer som ländernas storlek innebär. Mer specifikt kommer hypotesen om att en liten stat kommer ha en smal intresserepresentation i partisystemet undersökas medelst en analys av ländernas partiers uttalade mål och syften.

Frågeställningen lyder:

- Har Liechtenstein och Monacos ringa storlek och status som mikrostat givit upphov till ett homogent partisystem som hindrat en fullständig demokratisering av länderna?

1.3 Tidigare forskning

Uppsatsen kommer till stor del bygga på information hämtad från tidigare forskning på dessa länder. För den teoretiska bakgrunden kommer Dahl och Tuftes bok *Size and Democracy* (1973) utgöra basen från vilken uppsatsen till stora delar utgår ifrån. Dag och Carsten Anckar har länge varit särskilt intresserade av frågan om storlek och demokrati men oftast med en mer kvantitativ forskningsmetod (Anckar 2010; Anckar 1998). Vad gäller forskning specifikt inriktad på de två länderna har Wilfried Marxer (2007; 2011; 2015; 2018; 2020; 2022) skrivit mycket om Liechtensteins politiska system, framförallt om det direktdemokratiska statskicket men även om exempelvis partisystemets historia. Wouter Veenendaal har bland annat publicerat en forskningsartikel (2014) där just frågan om Liechtensteins storlek kan förklara landets statskick undersöks. Veenendaals artikel bygger på intervjuer och har i huvudsak fokus på den politiska kulturen i landet. Veenendaal har även skrivit om andra europeiska mikrostaten bland annat Monaco med fokus på just storlek och demokrati (Veenendaal 2020). Forskningen på Monacos politiska system och historia är något mer knapphändig än i Liechtensteins fall men Félicitas Guillot (2018) och Georges Grinda (2007) är de som kanske oftast refereras till i annan forskning på området.

2. Teori

2.1 Storlek och demokrati

Många västerländska politiska filosofer har genom historien berört frågan om vilken storlek på en politisk enhet som är den mest lämpliga för att uppnå de mål man gemensamt eller de styrande satt upp för samhället. Det kanske mest konkreta svaret ger Platon i "Lagarna" där han fastställer det ideala antalet jordägare i en stadsstat till 5040 (Platon 2008, s. 193). En långlivad uppfattning om storlekens inverkan på det politiska systemet och att ett litet land skulle vara optimalt för demokratin är att desto mindre befolkning ett land har, desto tyngre kommer den enskilde medborgarens röst väga. Montesquieu förklarar i "Om lagarnas anda" att en republik behöver vara liten i storlek för att bäst kunna möta de krav på dygdighet, lojalitet och strävan efter det gemensamma bästa som ett fungerande samhälle ställer på medborgarna för att samhället inte ska korrumpas (Montesquieu 1989, s. 124).

Robert Dahl och Edward Tufte undersökte i det numera klassiska verket "Size and Democracy" (1973) vilken effekt storleken kan tänkas ha på graden av demokrati i länder. En stor del av Dahl och Tufte argument befinner sig någonstans i området kring storlekens inverkan på den politiska mångfalden. En stor enhet kommer ha en mer decentraliserad struktur med större heterogenitet. Denna heterogenitet tas i uttryck bland annat genom att en större enhet både sett till befolkning och geografi sannolikt kommer vara mer etniskt och därför också kulturellt uppdelad (Dahl & Tufte 1973, s. 92). Heterogeniteten kommer enligt Dahl och Tufte sedan att ge upphov till större splittringar för det politiska systemet att överbrygga än vad som sannolikt uppstår i en mindre enhet. Konflikter är således en mer framträdande egenskap för en större enhet än för en mindre. Den organisatoriska mångfalden kommer som ett resultat av detta bli större när storleken ökar, antalet partier kommer vara fler i ett större land än ett litet och en eventuell dominans av ett enskilt parti i en liten enhet kommer sannolikt avta när storleken ökar samt antalet konkurrerande intressen och partier ökar (Dahl & Tufte 1973, s. 97). Detta har bekräftats av forskning på området som även visat att väljarstödet för det största partiet i länder tenderar att minska desto större ett land är (Anckar 1998, s. 198). Vilket också hänger också ihop med Dahl och Tufte antagande att en liten enhet mer sannolikt kommer vara ett enpartisystem (Dahl & Tufte 1973, s. 97).

Något som också förändras med storlek vilket Dahl & Tufte avhandlar ingående är olika saker som har att göra med medborgarnas känsla av deltagande. En sådan sak som man kan tänka sig vara en fördel hos en större enhet är att den sociala kostnaden för att uttrycka en avvikande åsikt är lägre än den är i mindre enheter (Dahl & Tufte 1973, s. 108). Hypotesen är att mindre stater bör präglas mer av homogenitet och konsensusökande. I ett större land kommer också människor med avvikande åsikter och intressen från genomsnittet ha större möjligheter att finna allierade för att exempelvis kunna bilda ett politiskt parti som får genomslagskraft (Dahl & Tufte 1973, s. 91). Större enheter kommer alltså gynna opposition och avvikande från de dominerande politiska uppfattningarna vilket allt som oftast idag anses vara en vital egenskap för en fungerande demokrati. Ett hypotetiskt exempel som tas upp är att i en stad med 2000 invånare med endast en rörmokare kommer denne rörmokare ha svårt att tillsammans med andra rörmokare bilda en politisk eller facklig allians för att försvara sina intressen. I en stad med två miljoner invånare däremot kommer det inte bara finnas ett rörmokarfack utan sannolikt även en mängd andra organisationer och sammanslutningar med liknande intressen för rörmokarfacket att göra gemensam sak med (Dahl & Tufte 1973, s. 91).

En av anledningarna till att små stater inte sällan eftersträvar intern sammanhållning och konsensusökande är att många små och mikrostater i världen är omgivna av större länder, i vissa fall internationellt tungt inflytelserika stater som kanske inte alls är välvilligt inställda till en mindre stats fortsatta autonomi (Dahl & Tufte 1973, s. 112). I ett sådant scenario är det inte orimligt att tänka sig att det bör vara lättare att upprätthålla en odemokratisk ordning i en mindre stat genom att peka på eventuella hot utifrån och på så sätt förebygga interna konflikter som skulle kunna uppstå.

James Madison argumenterade under slutet av 1700-talet, mest utförligt i den tionde essän i ”The Federalist Papers”, för fördelarna och vikten av att en republik vilket enligt hans definition ligger nära vad vi idag definierar som en representativ konstitutionell demokrati inte är för liten i storlek. Madisons argumentation för stora stater uppdelade i mindre självstyrande enheter börjar med att han fastslår att i en stor republik kommer fler väljare vara inblandade i processen att välja representanter vilket minimerar risken för att ”orättfärdiga” representanter väljs (Hamilton, Madison, Jay 2003, s. 56).

Något som är genomgående för alla essäer i The Federalist Papers är att författarna är högst skeptiska till alla system där ett majoritetsstyre utan ett stort mått av inbyggt motstånd i

systemet kan driva igenom sin agenda. Majoritetstyranni ville man till varje pris decimera risken för vilket återspeglas i utformningen av många demokratiska staters grundlagar eller konstitutioner, inte minst den amerikanska. Madisons fortsatta argumentation för fördelarna med större system kan för tydlighetens skull redovisas i punktform.

- I en liten enhet kommer partierna vara färre och de intressen som konstituerar dessa partier färre, färre partier och intressen innebär att sannolikheten för att ett enskilt parti samlar en majoritet ökar.
- Ju färre antal medborgare som denna majoritet utgörs av och ju mindre yta systemet spänner över, desto större blir risken att denna majoritet framgångsrikt och ohämmat kan fullgöra sin politiska agenda.
- Blir enheten större både befolkningsmässigt och geografiskt kommer heterogeniteten öka i systemet, fler motstridiga intressen innebär fler partier. Det blir mindre sannolikt att någon politisk rörelse kommer kunna samla en majoritet inställd på att begränsa andra medborgares frihet och rättigheter.
- I ett stort system kommer man kunna dela upp helheten i mindre delar (självstyrande stater i USA:s fall), detta gör att ett eventuellt maktövertagande i en del av helheten kommer ha svårt att sprida sig till övriga delar eller ta över hela systemet.

Vilken storlek på en enhet som är optimal kommer variera beroende på vilken idealtyp av demokrati man utgår ifrån. Definierar man demokrati som bland andra Platon och delvis Montesquieu gjorde som ett system där hela det röstberättigade invånarantalet behövde delta i den dagliga politiska processen är det uppenbart att det kommer kräva en liten politisk enhet. För en mer samtida definition på demokrati som innefattar ett representativt system som bygger på maktbalans är det inte lika självklart vilken storlek som är den optimala. Madisons argumentation kan verka övertygande men samtidigt verkar det som att världens mindre stater idag oftare rankas högre i demokratimätningar. En fråga man kan ställa sig är om dessa mindre stater är mer demokratiska eller om de bara verkar vara mer demokratiska på ytan.

2.2 Politiska skiljelinjer och partisystem

Att särskilda politiska skiljelinjer ger upphov till särskilda partiuppsättningar och partisystem i stater är ingen nyhet men det är inte heller så att de intressekonflikter som format en viss

partiuppsättning i ett land kommer vara för alltid. Teknologiska genombrott som leder till nya materiella strukturer i samhällen eller stora ideologiska eller religiösa skiften är exempel på saker som alltid leder till förändrade skiljelinjer i politiken att bilda allianser kring.

Partisystem i länder har alltså inte av slumpen uppkommit och även om partisystemen i den demokratiska världen av idag i stor utsträckning liknar varandra är alltid de unikt existerande interna förhållandena i ett land det som kommer forma hur partidynamiken i just det landet ser ut.

I ”Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction” (Lipset & Rokkan 1967) sammanfattas de klassiska skiljelinjer som ligger till grund för de olika typer av partier som format partisystemen i stora delar av västvärlden. Fyra skiljelinjer redovisas och av dessa är kanske två fortsatt högst relevanta idag (Lipset, Rokkan 1967, s. 47):

1. Skiljelinjen centrum – periferi. Konflikten mellan de nationsbyggande enande intressen i exempelvis ett språkområde och intresset att bevara en särpräglad kulturell, provinsiell eller religiös identitet hos en befolkning i landets mer perifera delar. Skiljelinjen visade sig tydligt i svallvågorna av reformationen och motreformationen under 1500 och 1600-talen, då striden bland annat stod emellan de som förespråkade en nationell kyrka med det egna språket som bas eller en katolsk gemenskap över nationsgränserna med latin som lingua franca.
2. Skiljelinjen ägare – arbetare. Blev särskilt tydlig under den industriella revolutionen där intressekonflikter mellan fabriksägare och arbetstagare ofta resulterade i vilda strejker innan partier och institutionaliserade normer etablerades och dämpade konflikterna.

Beroende på ett lands särskilda förhållanden kommer givetvis olika intressekonflikter uppstå. I teorin skulle ett land helt utan interna motsättningar och intressekonflikter alltså kunna domineras av ett enskilt parti trots att landet på papperet kanske är demokratiskt och har en stark konstitution. Även om vissa skiljelinjer suddas ut och försvinner är det däremot ofta så att organiserade partistrukturer lever kvar längre än skiljelinjerna gör (Lipset, Rokkan 1967, s. 54). Det ter sig kanske fullt logiskt att rigida konstruktioner och etablerade system som sysselsätter många människor kommer ha en tendens att svälla och finna nya vägar att fortsätta att vara relevanta snarare än att på eget initiativ avveckla organisationen för att ge plats för nya.

Av Lipset och Rokkans diskussion om partiers framväxt ur bestämda politiska skiljelinjer kan man teoretiskt utgå ifrån att i ett land där förutsättningarna för att en viss politisk skiljelinje ska kunna uppstå inte existerar så kommer inte heller de politiska partierna som springer ur dessa skiljelinjer etableras. Om ett land exempelvis är litet till ytan och befolkning samt etniskt homogent är sannolikheten att starka intressekonflikter mellan en dominant kultur och provinsiella intressen ska uppstå förmodligen väldigt låg. Frånvaron av en storskalig tillverkningsindustri och industrialisering i små stater under 1800-talet (Sutton 2007; Veenendaal 2020) som inte skapat stora motsättningar mellan industriägare och arbetare har också bidragit till att traditionella vänsterpartier har varit relativt sällsynta i mikrostater.

Mikrostaters geografiska belägenhet har ofta varit en faktor som omöjliggjort framväxten av en storskalig jordbruks eller tillverkningsindustri. Att många små stater under perioden där stora landområden och vidsträckta besittningar och kolonier inte hade möjligheter att industrialiseras och exportera varor placerade ofta dessa länder i ett ekonomiskt bakvatten (Veenendaal 2020). Det fanns alltså i många av dessa stater små eller inga förutsättningar för framväxten av de intressekonflikter som i många andra demokratiska stater skapat ett partisystem tydligt präglad av en vänster-höger konflikt. Partier i mindre stater tenderar ofta att samlas runt mitten i det politiska spektrumet med en viss konservativ lutning (Sutton 2007). Det vore inte orimligt att anta att den konservativa prägel på partisystemet amplificeras i en liten stat som också är en arvmonarki.

3. Metod och material

3.1 Fallstudie

Undersökningen kommer utgöras av en komparativ tvåfallsstudie. Den empiriska undersökningen kommer vila på två delar för vardera land, först en relativt ingående förklaring av de delar av landets statsskick som anses ge en relevant förståelse för ”problemet”, sedan följer en analys av hur landets partisystem är uppbyggt och hur de olika partierna skiljer sig åt. När det kommer till studier på ämnet storlek är en stor del av den tidigare forskningen kvantitativ där många eller alla världens små stater analyseras (Anckar

2010; Srebrnik 2004; Hadenius 1992). Denna studie har för avsikt att med en kvalitativ metod analysera de valda fallen utan någon uttalad ambition att producera säkra generaliserbara resultat som skulle gälla för alla världens länder.

Det som ofta framhålls vara fallstudiens främsta nackdel är just det faktum att den saknar förmåga att belägga generella samband (Teorell & Svensson 2007, s. 241). Det som emellertid är ambitionen med denna uppsats är att studera och förklara skälen till att några få *europiska* stater har kvar monarkier med långtgående maktbefogenheter. Av dessa stater finns endast tre idag: Liechtenstein, Monaco och Vatikanstaten, denna studie kommer alltså analysera två av tre, ungefär 66 procent av fallen som finns att välja på. Därför kan man kanske säga att utifrån den europeiska kontexten undersökningen utgår från kommer resultaten kunna ses som i hög grad generella. Frågeställningen gör också klart att det rör sig om en studie som ska analysera just Liechtenstein och Monacos politiska system och inga andra länder vilket skapar bättre möjligheter att belägga precisa förklaringar till utfallen i just dessa fall. Däremot ökar resultatens potential till att vara generaliserbara utanför den europeiska kontexten om de båda länderna visar sig vara lika varandra. Därför är det en styrka i detta fall att välja två länder snarare än ett som visserligen hade möjliggjort en djupare analys av det enskilda landet men den extra tyngd i resultaten som en tvåfallsstudie möjliggör gör att denna strategi anses lämpa sig bäst här.

Genomgången av ländernas partisystem görs för att avgränsa studien och operationalisera begrepp som homogenitet, konsensuskultur och stabilitet, begrepp som ofta förknippas med små stater och som några av teoretikerna på området, inte minst Madison menar är det som gör att små enheter inte är att föredra för ett demokratiskt statskick. Om det visar sig att partisystemen i dessa länder präglas av homogenitet och en ideologisk likriktning kommer det finnas skäl att anta att detta är en av de faktorer som gjort att en fullständig demokratisering inte drivits igenom i länderna. Det finns givetvis ett oändligt antal faktorer utöver partisystemen som potentiellt skulle kunna ha bidragit men för att svara på frågeställningen inom ramen för uppsatsens begränsade utrymme har partisystemet och vissa relevant ansedda delar av ländernas statskick valts ut för närmare undersökning.

3.2 Empiriskt material

Undersökningen kommer till stor del bygga på tidigare forskning och annat som finns skrivet om länderna. I delen där ländernas statskick beskrivs kommer främst officiella utredningar som exempelvis Europarådets Venedigkommissions bedömningar av ländernas konstitutioner, officiella webbsidor från respektive länder, ländernas konstitutioner och genomgångar av ländernas statskick hämtat från tidigare forskning användas. Ett potentiellt problem som skulle kunna påverka möjligheterna att göra en fruktbar jämförelse mellan länderna är om motsvarande material inte kan hittas. I Liechtensteins fall finns exempelvis en bok skriven av den tidigare regerande fursten Hans-Adam II att tillgå. I den gör han en detaljerad genomgång av de delar av Liechtensteins konstitution som ofta kritiseras av journalister och forskare och delger sin syn på situationen. Motsvarande från Monacos furstehus finns inte att tillgå.

När det kommer till undersökningen av ländernas partisystem kommer delvis tidigare forskning användas för att inhämta information. Eftersom partierna i dessa länders inställning till ländernas nuvarande statskick till stor del kommer ligga till grund för diskussionsdelen och svaret på frågeställningen kommer olika parti/idéprogram utgöra underlag för detta. Problematiken med att hitta likartat vederhäftig och adekvat information kommer kunna visa sig här också, exempelvis om tillgången till information om partierna i ett land visar sig klart överstiga tillgången för det andra landet. Lyckligtvis är det ovanligt för partier idag att inte relativt tydligt redovisa sina ståndpunkter i olika dokument enkelt tillgängliga online vilket också visat sig gälla för både Liechtenstein och Monacos viktigaste partier.

4. Undersökning

4.1 Liechtenstein

4.1.1 Överblick

Furstendömet Liechtenstein är en konstitutionell monarki i Centraleuropa landlåst mellan två andra europeiska inlandsstater Schweiz och Österrike. Landet är 160 km² stort vilket gör det till världens sjätte minsta land till ytan (Statista 2020) och sett till invånarantal hade landet 2022 39 327 invånare (Statista 2022b) vilket är världens sjunde minsta invånarantal.

Furstendömet etablerades 1719 genom en sammanslagning av de två hertigdömena Vaduz och Schellenberg (Encyclopedia Britannica, 2022a). Trots det heliga romerska rikets upplösning under Napoleon och de förändringar Wienkongressen och de stora politiska omvälvningarna i Centraleuropa under 1800-talet, inte minst Tysklands enande 1871 överlevde Liechtenstein som självständig stat. Detta möjliggjordes till stor del på grund av landets goda relationer med den habsburgska dynastin i Österrike som under många sekler var en stark bundsförvant, mycket tack vare goda personliga relationer mellan medlemmar av adelsätten Liechtenstein som fortfarande sitter på tronen i Liechtenstein och huset Habsburg (Hans-Adam II 2009, s. 75).

Efter första världskriget i vilket Liechtenstein förhöll sig neutralt upplöstes den Habsburgska dynastin i Österrike vilket även innebar stora förändringar för Liechtenstein. Fram till detta hade det österrikiska imperiet varit den primära dels handelspartnern för Liechtenstein men också den större stat man i högst grad ansåg sig behöva behålla goda relationer med. Med den habsburgska dynastins frångående skiftades Liechtensteins huvudsakliga utrikespolitiska fokus från Österrike till Schweiz (Hans-Adam II 2009, s. 75-76). Detta tog sig tydligast i uttryck i den konstitution som antogs 1921 med starka direktdemokratiska inslag som ersatte den tidigare någorlunda demokratiska konstitution man haft sedan 1862 (Landtag des Fürstentums Liechtenstein 2023a; Marxer 2018, s. 75). Den nya konstitutionen markerade tydligt den nya politiska riktningen för landet och det starkt direktdemokratiska idealet som var en direkt Schweizisk influens lever kvar starkt även i den konstitution som används i Liechtenstein idag.

Liechtenstein är ett av världens absolut rikaste länder och räknade landets BNP per capita räknade 2020 till ca 158 000 USD (The World Bank, 2020). På grund av attraktiv bolagsskattelagstiftning och hög lagstadgad banksekretess har landet länge klassats som ett av världens skatteparadis (Frost 2019; OECD).

4.1.2 Statsskick

Liechtensteins politiska system utgörs av ett demokratiskt parlamentariskt styrelseskick men med ett furstligt hus som besitter ett stort mått av politiskt inflytande. Så till den grad att systemet skulle kunna karaktäriseras ur ett maktdelningsperspektiv som ett där makten delas mellan en lagstiftande församling, en exekutiv del (regeringen), en dömande makt och på det en regerande furste med, som detta avsnitt skall redogöra för, en långt ifrån obetydlig makt över alla dessa tre delar.

Parlamentet (Landtag) består av 25 ledamöter som väljs av befolkningen på fyra år. Alla medborgare över 18 år är röstberättigade och landet utgår från ett proportionellt valsysteem och är indelat i två valkretsar "Oberland" och "Unterland", från Oberland som är den större valkretsen väljs 15 representanter och 10 representanter väljs från Unterland (Landtag des Fürstentums Liechtenstein, 2023b). Arbetet som sysselsätter Liechtensteins parlamentariker i Landtag under de fyraåriga mandatperioderna utgör ingen heltidssysselsättning utan liknar det system som i Schweiz kallas "Milizparlament" där parlamentarikerna innehar en sorts deltidanställning (Die Bundesversammlung, u.å). Den politiska tanken bakom arbetssättet är att säkerställa att representanterna i parlamentet behåller en kontakt med medborgarna och de olika samhällsliga bekymmer dessa möter i sin vardag genom att behålla sitt "vanliga jobb" vid sidan av det politiska arbetet (Łukaszewski 2015).

Under den nationella politiska nivån finns i Liechtenstein en till och det är den kommunala. 11 kommuner i varierande storlek finns i landet och dessa har relativt stor autonomi när det kommer till att ta beslut i frågor som rör kommunens interna angelägenheter. Konstitutionen stipulerar utöver det även att kommunerna innehar rätten att utdela medborgarskap (Constitution of the Principality of Liechtenstein 1921, Art. 110). De valda borgmästarna i kommunerna innehar med undantag för den minsta kommunen heltidstjänster och i kommunerna väljs både representanter till kommunstyrelsen och borgmästaren själv direkt av

medborgarna (Marxer 2022), till skillnad från val på nationell nivå där medborgarna väljer parlamentarikerna som sedan utser regeringen.

Det politiska systemet i Liechtenstein kännetecknas som tidigare nämnt likt Schweiz av att det finns många direktdemokratiska inslag, det vill säga folkomröstningar. Av de olika sätt på vilka en folkomröstning i Liechtenstein kan komma till stånd innefattas främst: medborgarinitiativ, vilket innebär att medborgarna eller kommunerna lägger förslag på lagstiftning som sedan beslutas om i en folkomröstning om initiativtagarna till förslaget samlar ihop minst 1000 namnunderskrifter eller minst 3 av Liechtensteins 11 kommunstyren stödjer förslaget, detta om förslaget gäller lagstiftning. Vill någon föreslå en ändring av grundlagen krävs 1500 namnunderskrifter eller stöd från minst 4 kommuner (Marxer 2007). Sedan kan även kommuner eller medborgare kräva folkomröstning för att stoppa en lagändring initierad av parlamentet vilket även där kräver 1000 underskrifter samt 3 kommuners stöd för blockering av lagförslag eller 1500 underskrifter samt 4 kommuners stöd för blockering av en grundlagsändring. Parlamentet kan även initiera en folkomröstning (Landtagsbegehren). Detta kan bland annat göras om parlamentet antingen förutser att ett visst förslag kommer väcka ett medborgarinitiativ eller om de anser att förslaget är av så pass stor vikt och exempelvis berör medborgerliga rättigheter där man för att säkra legitimitet även konsulterar befolkningen (Marxer 2007).

På den kommunala nivån förekommer också folkomröstningar. Beslut som innebär stora investeringar för kommunerna måste beslutas om i en lokal folkomröstning exempelvis. Medborgare kan också tvinga fram en folkomröstning genom att minst en sjättedel av en kommuns medborgare ställer sig emot ett beslut taget av kommunstyret (Marxer 2022). Det faktum att Liechtenstein är indelat i mindre enheter med relativt stor autonomi talar möjligtvis emot det teoretiska antagandet att en liten stat bör ha en mindre grad av provinsiell autonomi. Marxer (2022) menar också att den ringa storleken på kommunerna och möjligheterna för medborgerligt politiskt deltagande skapar en stark känsla av identifikation och gemenskap på den lokala nivån vilket resulterar i återkommande högt valdeltagande.

Den regerande fursten i Liechtenstein har en stor roll i det dagliga politiska livet i landet och enligt konstitutionen måste alla lagförslag som föreslås godkännas av fursten för att drivas igenom (Constitution of the Principality of Liechtenstein 1921, art. 9). Detta gäller även för i stort sett alla folkomröstningar som hålls i landet där furstens godkännande också krävs för att

ett resultat ska bli slutgiltigt. Det är däremot högst ovanligt att fursten väljer att blockera ett förslag, det har endast skett en gång 1961. Däremot har det vid flera tillfällen skett att fursten har uppgett att han i det fall en folkomröstning skulle falla ut i ett för furstens personliga åsikt ofördelaktigt resultat kommer använda sin vetorätt mot omröstningen. Detta skedde exempelvis 2011 när ett förslag om liberalisering av landets abortlagar skulle beslutas i en folkomröstning (Marxer 2020).

En omfattande förändring av Liechtensteins politiska system skedde 2003 då en revision av landets konstitution drevs igenom efter en folkomröstning. Efter många öppna konflikter mellan furstehuset och parlamentet under 90-talet angående monarkins roll i det politiska livet vann furstehusets förslag till en revision av konstitutionen med 65% av rösterna (Veenendaal 2014). Förändringarna stärkte furstens roll i politiken på många sätt. Bland de tydligaste förstärkningarna kan nämnas furstens rätt att avsätta regeringen i de fall denna förlorat förtroendet för regeringen (Constitution of the Principality of Liechtenstein 1921, Art. 80), den tidigare nämnda vetorätten mot nya lagförslag (Venice Commission 2002) samt att furstens roll i tillsättningen av domare kraftigt stärktes (Marxer 2007).

De förändringar som föreslogs och senare även drevs igenom 2003 möttes av hård kritik från Europarådets Venedigkommissons utredning av revisionen. Kommissionens menade att i kontrast till de flesta andra europeiska monarkier där monarkernas makt under 1900-talet kraftigt decimerats till att enbart inneha en symbolisk representativ roll stärktes nu i Liechtenstein makten hos en enskild icke vald ledare vilket av utredningen sågs som ett kraftigt steg ifrån många av de skrivelser i Europakonventionen Liechtenstein genom medlemskapet ålagt sig att följa (Venice Commission 2002).

Med grundlagsändringarna 2003 tillkom däremot två scenarier vad gäller folkomröstningar där furstens vetorätt inte kan tillämpas och det är dels om befolkningen tar initiativ till en misstroendeomröstning riktad mot fursten, i det fall ett sådant initiativ samlar en majoritet är det däremot upp till furstefamiljens egna medlemmar att utifrån familjens interna lagsamling "Hausgesetz" besluta om skäl för furstens avsättande föreligger eller om denne ska få fortsätta regera (Lukaszewski 2015; Hans-Adam II 2009). Befolkningen kan också med minst 1500 insamlade namnunderskrifter initiera en folkomröstning om ett avskaffande av monarkin. I det fall en sådan omröstning skulle falla ut i att en majoritet röstar emot monarkin kan inte fursten lägga in sitt veto och blockera avsättningen utan då är uppgiften att arbeta fram en ny

republikansk konstitution ålagd parlamentet (Constitution of the Principality of Liechtenstein 1921, Art. 113).

I sin bok ”The state in the Third Millennium” menar fursten Hans-Adam II att denna möjlighet till monarkins avskaffande på initiativ av folket skänker en demokratisk legitimitet för monarkin eftersom frånvaron av ett sådant initiativ skulle signalera att monarkin och furstens privilegier fortsatt har befolkningens stöd. Det finns också mer eller mindre klara bevis på att det faktiskt förhåller sig så i Liechtenstein av idag, 2012 hölls en folkomröstning där 76% av deltagarna röstade emot ett förslag om att begränsa furstens rätt till veto i folkomröstningar (Foulkes 2012). Hans-Adam kontrasterar denna ”demokratiska legitimering” mot den gudomliga legitimering som många regenter historiskt sett motiverat sitt styre med (Hans-Adam II 2009, s. 35, 80-81) och menar att detta är det enda sätt på vilket en regerande monark idag kan motivera och legitimera sin roll.

Hans-Adam förklarar att en monark som kommer efterträdas av sina barn och barnbarn kommer ha ett långsiktigt intresse av att bevara fred och stabilitet i landet som en av fördelarna med att ha en arvmonarki i en demokratisk stat av idag. Monarken kommer skilja sig i sitt agerande från en politiker som är ute efter att vinna nästa val och av den anledningen ha ett mycket mer kortsiktigt fokus vilket kan vara skadligt för samhället (Hans-Adam II 2009, s. 89-90). Vad gäller vetorätten i folkomröstningar argumenterar Hans-Adam för att detta är ett viktigt maktdelningsinstrument för att bromsa tendenser till populistiska initiativ eller rent pöbelvälde:

“The Liechtenstein model thus protects against initiatives that are too populist at the cost of the general good or that would negatively impact on minorities. What Switzerland tries to achieve by postponing a decision of the people over years, Liechtenstein achieves with the Prince’s power of veto or simply the threat of veto.” (Hans-Adam II 2009, s. 77).

Argumentet att möjligheten för befolkningen att folkomrösta om ett avskaffande av monarkin ger en demokratisk legitimitet till furstehusets makt menar Venedigkommissionens utredning är ett tunt argument. Utredningen menar att det faktum att en folklig misstroendeomröstning inte sker anonymt och att det slutgiltiga beslutet att avsätta regenten tas av furstehuset själv inte korresponderar fullt med principerna om fria och hemliga val. Att en sådan omröstning ens skulle komma till stånd skulle även indikera och vara ett bevis på att fursten inte agerat i

en demokratisk anda och att systemet på så sätt är sårbart för eventuellt maktfullkomliga furstar. Även en omröstning om monarkins avskaffande skulle enligt utredningen i det fall en sådan initieras vara en nödlösning och en sista utväg för ”extrem situation” snarare än ett effektivt medel för att säkerställa maktbalans i det politiska systemet (Venice Commission 2002).

Vad gäller storleken på stater kommer det kanske inte som en stor överraskning att Hans-Adam föredrar en liten storlek som han menar gynnar länder på många sätt, ekonomiskt, socialt, emotionellt och demokratiskt och försvarsmässigt. Han menar att en liten storlek med en liten befolkning främjar sammanhållning och familjaritet och en stark känsla av identifikation han menar gått förlorad under 18 och 1900-talet i Europa då många mindre enheter upplöstes och uppgick i större nationalstater (Hans-Adam II 2009, s. 18-19). Han tar också upp att det historiskt sett och idag verkar vara så att en högre grad av demokrati ofta korrelerar med mindre storlek.

”History shows that it is not easy to develop and implement concepts for states, based on democracy and the rule of law, which will guarantee political stability and economic success. The larger the state, the more difficult the task.” (Hans-Adam II 2009, s. 51).

4.1.3 Partisystem

I Liechtenstein finns för närvarande 6 aktiva politiska partier, de två största och äldsta partierna Fortschrittliche Bürgerpartei (FBP) och Vaterländische Union (VU) liknar varandra väldigt mycket och har under långa perioder under 1900-talet regerat tillsammans i koalition i Liechtenstein och kan ideologiskt beskrivas som ganska tydligt kristdemokratiskt liberalkonservativa partier. I valet 2021 vann dessa partier 10 mandat vardera och bildade en koalition och i regeringen som utgörs av fem ministrar ingår tre från VU och två från FBP, FBP:s Daniel Risch innehar premiärministerämbetet (Regierung des Fürstentums Liechtenstein 2021).

Det tredje största partiet Freie Liste (FL) är ett grönt parti bildat 1985 (Freie Liste 2023). Vidare finns två högerpopulistiska partier: Die Unabhängigen (DU) och Demokraten pro Liechtenstein (DpL) samt ett nybildat parti Mensch im Mittelpunkt som bildats ur motstånd

mot begränsande Covid-19-lagstiftning. DU förlorade i valet 2021 sina 5 platser i parlamentet och ersattes av DpL som fick 2 mandat (Election Guide 2023a).

FBP och VU har under egentligen hela 1900-talet varit de två dominanta partierna i Liechtenstein, det har funnits andra partier som dock allt som oftast varit kortlivade. FBP och VU har med väldigt få undantag regerat tillsammans i koalition sedan 1930-talet (Veenendaal 2014; Marxer 2015). Fram till 1993 var dessa de enda partierna representerade i parlamentet sedan demokratins införande i landet. Det parti som fick störst del av mandaten i parlamentet fick i regel majoriteten av platserna i den 5 ministrar stora regeringen. Det mindre partiet fick i dessa fall en eller två platser i regeringen samtidigt som partiet något paradoxalt formellt agerade opposition i parlamentet (Regierung des Fürstentums Liechtenstein 2021).

Fram till relativt nyligen var standarden för medborgare i Liechtenstein att man ”ärvde” sin politiska tillhörighet och vad man röstade på, antingen stödde familjen man kom ifrån VU eller FBP och det självklara var att människor röstade i enlighet med sina föräldrar (Veenendaal 2022; Official Tourism Website 2023). Denna tendens har dock under de senaste decennierna på grund av framväxten av några nya partier försvunnit något. Det som däremot länge har och utgör fortfarande ett stort hinder för framväxten av nya partier i Liechtenstein är den 8% spärr för att få mandat i de beslutande församlingarna på både nationell och kommunal nivå (Marxer 2022, s. 141).

Både FBP och VU är i grunden väldigt lika varandra och är i stor utsträckning kristdemokratiska liberalkonservativa mittenorienterade ”catch all”-partier (Marxer 2022, s. 148). FBP grundades 1918 och var fram till 1930-talets mitt tydligt mer högerorienterade än sin dåvarande socialliberala antagonist Christlich-soziale Volkspartei (VP). VP slogs 1938 samman med det nazistiska Liechtensteiner Heimatsdienst och bildade Vaterländische Union som blev ett parti som successivt rörde sig in mot mitten ideologiskt (Marxer 2015, s. 246). I samband med andra världskrigets slut började den dominans av de två stora partierna i Liechtenstein cementeras och dominansen återspeglades även på den lokala nivån, fram till 1987 hade inget annat parti än dessa två funnits representerade i något kommunstyre och sedan 1991 har ingen borgmästare i någon av kommunerna tillhört ett annat parti än FBP eller VU (Marxer 2022, s. 141–142).

Vad gäller synen på monarkins roll i politiken skiljer sig de två stora partierna inte åt på något plan. VU:s två första punkter under rubriken politiska mål och principer i sitt stadgedokument är:

- a) *”die monarchisch demokratische Staatsform”*¹
- b) *”die christliche Weltanschauung”*² (Vaterländische Union 2014)

Dessa två punkter ligger tydligt i linje med den politiska filosofi som kommer till uttryck i Hans-Adam II:s bok och är uppenbart en uttalad ideologisk riktning denne skulle sympatisera med. I FBP:s stadgedokument kan man på första sidan under avsnittet principer och rubriken målsättning på första punkten läsa:

*”Die Fortschrittliche Bürgerpartei (FBP) gestaltet das öffentliche Leben unter Bewahrung der Monarchie auf der Grundlage der christlichen Weltanschauung sowie des freiheitlichen, liberalen, sozialen und demokratischen Rechtsstaates zum Wohle des ganzen Volkes mit”*³
(Fortschrittliche Bürgerpartei 2020)

Det är alltså utan tvekan så att när det kommer till dessa partiets grundläggande principer och värderingar skiljer de sig inte alls. Om inte det faktum att partierna så länge tillsammans dominerat politiken i Liechtenstein och regerat ihop långa perioder räcker som bevis för att de i grund och botten är att betrakta som samma parti endast urskiljbara på papperet är en kort genomgång av deras partiprogram tillräckligt för att skingra alla tvivel på den punkten.

Freie Liste (FL) är ett grönt socialdemokratiskt parti grundat 1985. Partiet kom till som en del av ett större under 1980-talet nyväckt globalt engagemang för miljöfrågor (Marxer 2011), en period då många partier av samma typ bildades i Europa, bland annat det svenska Miljöpartiet. Utöver klimat och miljöfrågor beskriver partiet sig själva som ett parti som verkar för rättvisa och jämställdhet och är tydliga med att de tar en aktiv roll som oppositionsparti i parlamentet där de sedan 2021 innehar 3 mandat (Freie Liste, 2023). Partiet kom in i parlamentet första gången 1993 och fick två mandat efter två tidigare försök 1986

¹ ”Det monarki-demokratiska statsskicket” övers. av förf.

² ”Den kristna världsbilden”

³ ”FBP formar det offentliga livet genom bevarandet av monarkin på grundval av den kristna världsåskådningen såväl som den frihetliga, liberala, sociala och demokratiska rättsstaten till gagn för hela folket”

och 1989 då man precis hamnat under 8 procentsspärren. Man var då det första partiet någonsin utöver FBP och VU som fått mandat i parlamentet (Marxer 2015, s. 248).

Freie Liste redovisar varken på sin hemsida eller i stadgedokumentet uttryckligen vilken hållning man har i frågan om furstehusets privilegiers bevarande eller inte. Några formuleringar i stadgedokumentet ger dock en möjlig fingervisning av vad de tycker. Under rubriken syfte förklarar de att de är ett ”samhälleligt emancipatoriskt verkande parti” och lite längre ned att man verkar för en ”omfattande demokratisering av samhället” (Freie Liste 2021). Dessa ord är tvetydiga men man kan nog med säkerhet säga att det vore högst orimligt att anta att detta parti skulle ha en mer positiv inställning till monarkin än FBP och VU har. Att man inte redovisar tydligt vad man tycker i denna fråga ligger helt i linje med hypotesen att en mindre stat är mer konsensusökande och avvikande åsikter från mittenfåran har svårare att accepteras. Därför är det inte otänkbart att Freie Liste för att maximera sina möjligheter att vinna politiskt inflytande väljer att tona ned de delar av sin politiska målformulering man inte tror kommer generera särskilt många röster.

Demokraten pro Liechtenstein skiljer sig inte i sin syn på monarkin från VU och FBP. De förklarar i sin deklaration över partiets grundvärderingar att partiets politiska arbete ska verka för:

”Die dualistische Staatsform mit zwei Souveränen, Fürst und Volk”⁴

och:

”Die christlichen Grundwerte”⁵ (Demokraten pro Liechtenstein, 2018)

Tidigare forskning (Marxer 2007; 2022; Veenendaal 2014) på Liechtensteins politiska kultur bekräftar bilden av det politiska samtalet som strängt konsensusorienterat. Både politiker och medborgare i allmänhet (Veenendaal 2014) beskriver det rådande debattklimatet i landet som strikt tillslutet där kritik mot monarkin till stor grad är socialt tabubelagt och ses inte sällan som en attack mot landets själva identitet. Den liechtensteinska nationella identiteten är uppbyggd till stor del på furstehuset, detta skvallrar inte minst det faktum att furstendömet fått sitt namn efter ätten Liechtenstein som fortfarande sitter på tronen om.

⁴ ”Det dualistiska statskicket med två suveräner, furste och folk”

⁵ ”De kristna grundvärderingarna”

Bortsett från att medborgarna i Liechtenstein har tillgång till internationella medier och medier online är det mediala utbudet i landet starkt knutet till partisystemet. De två stora tidningarna i landet är tätt förbundna med de två största partierna. Den konservativa tidningen *Vaterland* ägs av *Vaterländische Union* och den andra stora tidningen *Volksblatt* ägs visserligen inte men är tätt knuten till *FBP*. *Volksblatt* är däremot sedan den 4 mars 2023 nedlagd, på tidningens hemsida blir man numera istället automatiskt vidarebefordrad till *Vaterlands* hemsida (*Volksblatt* 2023). Journalister i Liechtenstein har vittnat om att det till följd av den mediala strukturen i landet varit svårt att rapportera negativt om furstehuset och att en viss självzensur är vanligt förekommande eftersom man inte sällan känner sig tvungen att ta partiernas intressen i beaktande vid nyhetsrapportering (*Veenendaal* 2014).

4.2 Monaco

4.2.1 Överblick

Furstendömet Monaco är formellt sett en konstitutionell monarki där ätten *Grimaldi* styrt sedan 1297. Ätten har under långa perioder historiskt varit allierad med den franska kronan som varit en garant för furstendömet's autonomi. Historiska perioder av politisk instabilitet, bland annat den franska revolutionsregimens annektering av furstendömet har varje gång slutligen resulterat i fortsatt självstyre i Monaco om än under starkt beskydd och påverkan från Frankrike (*Encyclopedia Britannica* 2022b). Monacos invånarantal är världens sjätte minsta och beräknades 2022 till 36 439 (*Statista* 2022b). Till ytan är Monaco världens näst minsta efter Vatikanstaten och är cirka 2 km² stort (*Statista* 2020). Monaco är en stadsstat och hela landytan består endast av stadsmiljö och landets gräns mot Frankrike skär tvärs genom gator och hus.

Av befolkningen i Monaco är endast omkring 9000 monegaskiska medborgare. En stor del av befolkningen utgörs alltså av invandrare och av de etniska grupperna utgör monegasker den största följd av runt 20 procent fransmän och 15 procent italienare (*The World Factbook* 2023). Enligt världsbankens senast uppdaterade siffror från 2021 hade Monaco cirka 234 000 USD i BNP per capita vilket var den överlägset högsta i världen det året (*The World Bank* 2021). Landet har ingen skatt på inkomst överhuvudtaget vilket gjort det till en attraktiv plats

för de som har råd och möjlighet att bosätta sig i Monaco och ungefär en tredjedel av Monacos invånare beräknas vara miljonärer (Warren 2019). Den inflyttning som skett bland annat till följd av de attraktiva skattereglerna förklarar varför etniska monegasker utgör en så liten del av det totala invånarantalet.

4.2.2 Statsskick

Under den senare hälften av 1800-talet var Monacos viktigaste främsta inkomstkälla kasinot i Monte Carlo som till följd av de icke-existerande möjligheterna av att bedriva jordbruk eller storskalig industri blev sättet på vilket Monaco kunde skapa ekonomisk tillväxt (Veenendaal 2020, s. 160). Att fursten i Monaco tog en stor del av inkomsterna från kasinot var en av de saker som triggade den monegaskiska revolutionen 1910 där medborgarna gick ut och krävde ett avslut på den absoluta monarkin, ett införande av allmänna val och en demokratisk konstitution (Carpenter 2011; Veenendaal 2020). Landets första konstitution infördes 1911 och med den instiftades den lagstiftande församlingen Conseil Nationale samtidigt som fursten behöll stora maktbefogenheter. Dessa befogenheter begränsades med en omfattande revision av konstitutionen 1962, den version från 1962 med en revision 2002 är den konstitution Monacos statsskick vilar på idag. Conseil National består av 24 ledamöter som väljs vart femte år och alla medborgare i Monaco över 18 år är röstberättigade (Constitution of the Principality of Monaco, Art. 53).

Även om furstens maktbefogenheter begränsats successivt under 1900-talet besitter fursten fortfarande långtgående maktbefogenheter enligt landets konstitution. Denna stipulerar i artikel tre:

”The executive power is exercised by the highest authority of the Prince.

The Prince`s persona is inviolable” (Constitution of the Principality of Monaco, Art. 3).

I Europarådets Venedigkommissions utredning av maktbalansen i det monegaskiska politiska systemet från 2013 hävdas att den typ av immunitet inför lagen monarken besitter existerar i alla monarkiska system men i de flesta övriga konstitutionella monarkier finns en folkvald oftast minister som erkänner monarken som statsöverhuvud men tar legalt och politiskt ansvar för alla beslut monarken tar vilket leder till en praxis där dennes beslut endast blir en

formalitet och rollen blir i högsta grad symbolisk. Denna ordning finns inte etablerad i Monaco utan furstens roll i det exekutiva är högst påtaglig (Venice Commission 2013, s. 10). Fursten är formellt sett statsöverhuvud och utnämner alla ministrar i regeringen samt statsministern, statsministern är furstens representant i regeringen (Constitution of the Principality of Monaco, Art. 44) och fursten kan även avskeda regeringens ministrar. En av de delar som kritiserats tydligast i Venedigkommissionens utredning är det faktum att Monacos regering formellt sett endast är ansvarig inför fursten och inte inför den lagstiftande församlingen vilket utredningen menar gör Monaco till ”a *sui generis* system of limited monarchy” och inte en parlamentarisk monarki eller ett representativt demokratiskt system (Venice Commission 2013, s. 19).

Alla lagförslag som presenteras av regeringen debatteras i ett ministerråd och presenteras för fursten på statsministers initiativ och furstens underskrift i sin gör förslagen giltiga (Constitution of the Principality of Monaco, Art. 45). Venedigkommissionen menar att detta är en av de mekanismer som begränsar furstens makt eftersom denne endast kan agera exekutivt efter regeringsinitiativ vilket gör regeringen till en separat enhet som i viss mån kan ”styra” fursten. Med furstens godkännande av besluten blir dock besluten formellt sett furstens beslut (Venice Commission 2013, sid. 10). Förslag från enskilda ministrar är också underställda fursten och dessa blir enligt konstitutionens 47:e artikel endast giltiga med statsministerns underskrift samt frånvaron av furstens formella opposition inom tio dagar efter förslaget lagts fram.

Fursten besitter också stort inflytande i den lagstiftande processen och artikel fyra i konstitutionen säger:

“The legislative power is jointly exercised by the Prince and the National Council”

Conseil Nationale kunde före den konstitutionella revisionen 2002 inte lägga egna lagförslag. De kan göra det idag, dock endast indirekt genom att föreslå lagar för statsministern som måste ta ställning till förslaget inom sex månader och kan antingen presentera förslaget för Conseil Nationale som ett lagförslag formellt sett från regeringen som sedan röstas om. Statsministern kan också välja att inte gå vidare med förslaget och släppa det, vilket statsministern i sådant fall måste ange skälen för (Venice Commission 2013, s. 12).

På grund av det långa tidsspann regeringen har på sig att ta ställning till lagförslag initierade av Conseil Nationale och det faktum att den lagstiftande församlingens sammansättning inte alltid korresponderar med regeringens sammansättning (Venice Commission 2013, s. 11) blir Monacos lagstiftande process en som präglas av många förhandlingar och kompromisser. På detta krävs också furstens godkännande av alla lagar före de implementeras. Till följd av det övrigt stora inflytande över lagstiftningsprocessen fursten har, inkluderat möjligheten att själv lägga lagförslag (Constitution of the Principality of Monaco, Art. 66) är detta dock oftast endast en formalitet och det har hittills inte förekommit något lagförslag som röstats igenom av Conseil Nationale som fursten vägrat godkänna (Venice Commission 2013, s. 13).

Fursten har befogenheten att upplösa den lagstiftande församlingen utan att behöva konsultera regeringen vilket i sådant fall ska följas av ett nytt val inom tre månaders tid (Constitution of the Principality of Monaco, Art. 74). Däremot kan inte ett furstligt beslut om upplösandet av Conseil Nationale ske utan att det så kallade kronrådet ("Conseil de la Couronne") konsulteras av fursten som är tänkt att vara ett verktyg för att begränsa godtyckligt maktutövande av fursten. Rådet verkar som en rådgivande församling till fursten och består av sju medlemmar av vilka fursten själv utser presidenten och tre andra medlemmar och övriga tre medlemmar föreslås av Conseil Nationale och godkänns av fursten (Constitution of the Principality of Monaco, Art. 75). Det faktum att fursten själv kontrollerar utnämningen av medlemmarna i Kronrådet bör dock ses som en omständighet som kraftigt begränsar rådets trovärdighet när det kommer till att verka som ett instrument för att säkerställa maktbalans.

Kronrådet konsulteras av fursten när det kommer till frågor som rör internationella avtal, upplösandet av Conseil Nationale, utförandet av monegaskiskt medborgarskap och benådanden som fursten är i position att utföra. En annan församling med en liknande rådgivande och maktbalansnerande funktion är "Statens råd" ("Conseil d'État") som består av 12 medlemmar och ger fursten råd i hur denne ska förhålla sig till olika lagförslag. Medlemmarna av detta råd utnämns också av fursten själv på statsministern och justitieministerns inrådan (Constitution of the Principality of Monaco, Art. 52; Gouvernement Princier 2023).

Fursten i Monaco har enligt konstitutionen också stort inflytande över den dömande makten bland annat genom att högsta domstolens fem ordinarie domare och två ersättare utses av fursten. Kandidaterna till dessa platser föreslås av Conseil Nationale, Kronrådet, Statens råd

och motsvarande hovrätt och den civila domstolen i lägsta instans. Vill fursten inte godkänna de kandidater som föreslagits är det upp till dessa statliga organ att föreslå nya (Constitution of the Principality of Monaco, Art. 89).

Trots en viss nivå av självständighet för de lagstiftande och exekutiva församlingarna samt vissa bromsande mekanismer är det utan tvekan så att fursten i Monaco spelar en central roll i den dagliga politiska processen i landet. Venedigkommissionens utredning från 2013 pekar särskilt på avsaknaden av ansvarighet för regeringen inför den folkvalda lagstiftande församlingen samt furstens makt över båda dessa institutioner som de mest demokratiskt tveksamma inslagen i Monacos statskick och föreslår en omfattande revision av landets konstitution (Venice Commission 2013, s. 19).

4.2.3 Partisystem

Mellan 1962 och 2003 dominerades Monaco av det mitten-högerorienterade Union Nationale Démocratique som med få undantag höll alla 24 mandat i Conseil Nationale (Veenendaal 2020, s. 157-158). Partiets dominans bröts efter konstitutionsreformen 2002 som bland annat förändrade förutsättningarna i valsystemet och ett då mitten-vänsterorienterat parti "Union Monegasque" tog 21 av mandaten i Conseil Nationale (Guillot 2018). Efter 2003 har politiska koalitioner bestående av oftast två eller tre partier som står varandra nära ideologiskt varit det normala i Monegaskisk politik. Nya partier har bildats och andra partier har avvecklats eller omorganiserats. I valet 2013 fick koalitionen Horizon Monaco 20 mandat, koalitionen bestod av "Rassemblement et Enjeux pour Monaco" som var den efter valet 2008 nybildade efterträdaren för Union Nationale Démocratique, det konservativt-mittenorienterade "Union pour la Principauté" och "Synergie Monegasque" (Election Guide, 2023). Av dessa tre partier är endast Synergie Monegasque fortfarande aktivt. Partiet har en positiv syn på monarkins roll i det politiska systemet och skriver i artikel ett under rubriken syfte och principer på sin hemsida:

"Œuvrer dans l'intérêt de notre Principauté en apportant fidélité, loyauté et respect au Prince Souverain et à la famille princière. Ne nuire en aucune manière à l'image et aux

intérêts du Prince Souverain et de sa famille, du pays et de ses citoyens”⁶ (Synergie Monégasque 2023)

Synergie Monégasque håller däremot för tillfället inga platser i Conseil Nationale sedan valet i februari 2023. Koalitionen Horizon Monaco ombildades till ett eget parti i samband med valet 2018 (OSCE 2023) och ingår för närvarande i den politiska koalitionen Union Nationale Monégasque tillsammans med tidigare nämnda Union Monégasque och det inför valet 2018 nybildade partiet ”Priorité Monaco” även kallat ”Primo!” (Guillot 2018). Denna trepartiunion vann i valet 2023 alla 24 platser i Conseil Nationale (Election Guide 2023b).

Den ideologiska inriktningen för denna konstellation kan beskrivas som mittenorienterad med monegaskiska mått mätt vilket innebär någon form av monarkivänlig måttlig konservatism. I Union Monégasques idéprogram försvarar man med bestämdhet Monacos nuvarande statskick. Monarkin beskriver man som det mest lämpade för Monacos förutsättningar och man står inte i begrepp att ändra på någonting där. De skriver att de respekterar de få i furstendömet som föreslår en politisk debatt i frågan men att de vill ”bekämpa de hycklare” som med handen på hjärtat svär trohet till furstendömet och dess nuvarande ordning men som i ord och handling gör allt de kan för att införa ett parlamentariskt styrelseskick ”som inte passar Monaco” (Union Monégasque 2017).

Det är inte nödvändigt för denna uppsats syfte att detaljerat redogöra för alla olika politiska koalitioners svängningar i Monaco sedan valet 2003 och alla de politiska konstellationer som funnits. Det som är tydligt och som de flesta som skrivit eller forskat om det politiska landskapet i Monaco är rörande överens om är att den politiska kulturen i landet är präglad av konsensusökande och att de politiska partierna står nära varandra särskilt när det kommer till deras grundläggande konservativt-mittenorienterade ideologi och inställningen till monarkin. Guillot (2018) beskriver partierna i landet som varandes mer informella sammanslutningar där det som skiljer partierna från varandra är de olika partiföreträdarnas personliga egenskaper snarare än stora ideologiska konflikter.

⁶ ”Att arbeta i vårt furstendömes intresse genom att visa trohet, lojalitet och respekt för den suveräna fursten och den furstliga familjen. Att inte på något sätt skada den suveräna fursten och hans familjs, landet och dess medborgares intressen.”

”The Monegasque consensus is based on a common will to reach an agreement in the general interest and a desire to confront ideas, but no ideologies (big village). That is why, in Monaco, there are no real cleavages. Voters and candidates are more like a big family” (Guillot 2018).

Grinda (2007, s. 72) bekräftar denna syn på politiken som familjär och icke-konfrontativ:

“Unlike many countries, here is no ideological confrontation in the usual sense of the word. Indeed, the political movements, although existing and very active, have nothing in common with party organizations in neighbouring countries, where an organized structure, a government programme and the conquest of power are the objectives.”

Vad gäller det mediala landskapet i Monaco finns inga legala restriktioner som hindrar befolkningen från att ta del av någon typ av information (Freedom House 2022b). Däremot är det nationella mediala utbudet begränsat till följd av landets ringa storlek. En public-service kanal ägd av staten ”Monaco Info” finns som ska förmedla nyheter objektivt och sakligt (OSCE 2023, s. 8). Tillgången till internationell media och onlinemedier är inte begränsad och franska och italienska lokala nyhetsförmedlingar i närområdet bevakar också Monaco i viss utsträckning. Det är däremot förbjudet enligt monegaskisk lag att förtala eller kränka furstefamiljen. Att offentligt förolämpa fursten kan ge fängelse från sex månader till fem år, en offentlig förolämpning av furstefamiljen kan ge fängelse från sex månader till tre år (OSCE 2023, s. 8; Media Laws Database 2015). Spridandet av falsk och kränkande information i allmänhet kan också ge fängelse i upp till två år (OSCE 2023, s. 8).

Det politiska debattklimatet beskrivs ofta likt det i Liechtenstein som konsensusorienterat och att lyfta en viss typ av frågor är inte sällan tabubelagt. Grinda (2007, s. 70) menar att detta till viss del har att göra med att monegaskerna utgör en minoritet i sitt eget land och att det därför bildas en känsla i gruppen att inte uppvisa för stor oenighet som man tror skulle kunna skada gruppens och landets anseende internationellt.

5. Diskussion och slutsats

5.1 Diskussion

Den föregående undersökningen har tydligt kunnat visa att Liechtenstein och Monaco liknar varandra på så många sätt att det nästan vore lättare att endast tala om de punkter på vilka de skiljer sig. I de båda politiska systemen har den regerande fursten stort inflytande i den dagliga processen. Liechtenstein tillämpar däremot en stor grad av direktdemokrati vilket inte görs i Monaco. Fursten i Liechtenstein hävdar bland annat att denna direktdemokrati skapar en demokratisk legitimitet för monarkin. Om folket i landet hade varit missnöjda finns formellt sett möjligheten för dem att rösta bort monarkin och införa republik. I Monaco är det tydligt att regeringen tillsammans med fursten besitter störst makt. Den lagstiftande församlingen har till exempel inte möjlighet att lägga egna lagförslag utan att indirekt gå via regeringen som har möjligheten att avböja dessa lagförslag.

Partisystemet och uppsättningen partier är väldigt lika varandra i länderna. Alla teoretiska antaganden som presenterades tidigt i denna uppsats har till stor del visat sig stämma. Antalet aktiva partier är lågt i båda länder, att små stater bör domineras av ett eller ett fåtal partier under lång tid gäller i båda fallen och Carsten Anckars observation om att de dominerande partiernas väljarstöd är högre ju större ett land blir stämmer också. I Monaco dominerade Union Nationale Démocratique länge och höll med få undantag alla platser i Conseil Nationale under andra hälften av 1900-talet. Denna dominans bröts 2003 då nya partier tog plats, fler partier har bildats men dessa skiljer sig inte åt nämnvärt mycket i deras grundläggande ideologi och man bör därför betrakta de politiska skiljelinjerna i Monaco idag som blott ytliga. Alla partier är egentligen överens om att furstendömet och furstens makt ska bevaras och att för mycket politisk instabilitet skulle vara skadligt för landet.

Liechtenstein har till skillnad från Monaco dominerats av två partier länge och gör det fortfarande som däremot i grund och botten kan sägas vara samma parti endast urskiljbara på den punkten att de har två olika namn. Dominansen av en relativt mittenorienterad konservatism som vill bevara furstehusets makt och en kristlig världsbild gör sig påmind till exempel i det att det parti som anses vara det avvikande oppositionella partiet Freie Liste, endast antyder i sitt partiprogram att man inte sympatiserar med idén om monarkins

bevarande. Anledningen till denna vaghet bör ses som ett uppenbart strategiskt val. Att tydligt deklarerat att man ville montera ner det som av många i Liechtenstein ses som nationens själ och hjärta vore kanske i praktiken att begå politiskt självmord.

Frågan är om det är ländernas ringa storlek som givit upphov till denna ideologiska likriktning reflekterad i partisystemet. Det är tydligt att i Liechtenstein och Monaco fanns det under 1800 och tidigt 1900-tal inte förutsättningar för någon stor industrialisering, särskilt inte i Monaco som endast är 2 km² stort. Den så kallade monegaskiska revolutionen 1910 hade inte sin grund i som så många andra länder konflikter mellan en industriäggande medel/överklass och en stor arbetarrörelse utan hade att göra med inkomsterna från kasinot som spred sig till en allmän missnöjdhet med den absoluta monarkin. I Liechtenstein hade dominansen av de två partierna inletts redan före andra världskrigets slut och inte heller där fanns förutsättningar för några traditionella vänsterpartier att bli långvariga. Utan några betydelsefulla politiska skiljelinjer kommer inte några distinkt urskiljbara partier utveckla sig. Liechtenstein och Monaco är på papperet relativt demokratiska men fungerar med ett kanske drastiskt uttryck som ett slags frivilliga diktaturer.

En representativ demokrati med maktbalans inbyggt i systemet är skapat för att hantera politiska konflikter på demokratisk väg utan att de urartar i våld. Om ett sådant system existerar i ett land där det inte finns förutsättningar för några politiska konflikter kommer det demokratiska systemet aldrig riktigt utsättas för det systemet är byggt för att hantera. Därför kan man argumentera för att så länge den politiska kulturen präglas av konsensus, medborgarna röstar i folkomröstningar och val i linje med en furstes egen uppfattning och det inte uppkommer några politiska skiljelinjer är frågan om det råder fullständig demokrati kanske endast av akademiskt intresse. Frågan är däremot om de politiska systemen i Liechtenstein och Monaco har förmåga att garantera att stora politiska konflikter som uppstår kan hanteras på ett stabilt sätt. Vad skulle hända exempelvis i Monaco om en grupp högljudda republikaner gick ut och krävde monarkins avskaffande med tanke på lagarna som förbjuder offentlig förolämpning av fursten och dennes familj. Det går inte att påstå att någon boende i dessa två länder idag lider under ett furstligt förtryck men det är inte självklart att systemen är så stabila som de kanske verkar.

Venedigkommissionens kritik mot möjligheten för befolkningen att rösta bort monarkin i Liechtenstein har med detta att göra. Kommissionen beskriver denna möjlighet endast som ett

slags sista utväg i händelse av en extrem situation. Om en hypotetisk furste i framtiden hade valt att använda sina maktbefogenheter på ett förtryckande sätt vilket denna studie visat att det definitivt finns utrymme att göra eller om nya politiska skiljelinjer gav upphov till stor splittring i landet, finns det anledning att vara tveksam till att en omröstning om monarkins avskaffande verkligen hade dämpat konflikterna och inte urartat i en komplicerad eller i värsta fall våldsam politisk situation. Det finns skäl att tro att de politiska systemen kräver den stabilitet, närhet och konsensus som ofta lyfts upp som positiva egenskaper av representanter för dessa länder. Om inte harmoni råder är systemen troligen mycket mer sårbara för politisk konflikt än vad många andra demokratiska system av idag är.

En angränsande relevant fråga att ställa sig är om monarkierna i Liechtenstein och Monaco hade haft lika starkt stöd om länderna varit större. Denna undersökning har kunnat redovisa tydliga indikationer på att det inte hade varit så. Dahl, Tuft och Madisons hypotes om att små stater lär präglas av ett större mått av sammanhållning och konsensus har definitivt bekräftats. Om Liechtenstein hade varit större hade Freie Liste eller ett mer monarkikritiskt parti haft större möjligheter att värva fler medlemmar och röster vilket hade gjort dessa nu avvikande och marginaliserade åsikter i frågan om furstens roll kanske mindre socialt stigmatiserade. Av dessa två länder är det ganska tydligt att Liechtenstein har en något större pluralitet. Existensen av ett visserligen lågmälat men ändå delvis avvikande parti samt att monarkin och statsskicket i Liechtenstein har omgärdats av fler kontroverser och har varit föremål för tydligare uppmärksamhet och kritik internationellt får ses som bevis på detta. Att den tidigare fursten Hans-Adam II skrivit en bok försvarandes det politiska systemet i Liechtenstein bör också betraktas som ett svar på denna internationella kritik.

En tänkbar förklaring till att det i Monaco kanske råder än mer enighet i politiska frågor är att de röstberättigade monegaskiska medborgarna utgör en minoritet av den totala befolkningen och att det därför bildas en starkare sammanhållning. En stor politisk fråga i Monaco är till exempel den om bostäder. Många etniska monegasker som är medborgare har inte råd att bo i Monaco idag till följd av den stora inflyttningen av kapitalstarka skatteflyktingar vilket lär bidra ytterligare till en stark gruppkänsla.

5.2 Slutsats

Denna uppsats har genom att referera till vederhäftig tidigare forskning och med en närmare undersökning av Liechtenstein och Monacos partisystem och partier kunnat visa att många av de hypoteser som Dahl, Tufte, Madison och andra politiska teoretiker ställt upp som kännetecknande för små stater i hög grad stämmer väl överens med dessa två länders förhållanden. Det politiska livets icke existerande eller väldigt lågmälda debatt om det som dessa länder ofta internationellt kritiserats för; deras icke-valda politiskt inflytelserika statsöverhuvuden, återspeglas tydligt i partiuppsättningen och partiernas åsikter. Båda länder har länge dominerats av i Monacos fall ett parti och i Liechtenstein två partier utan några nämnvärda värderings eller åsiktsskillnader. Även om antalet partier ökat i båda dessa länder som också tagit platser i de lagstiftande församlingarna är det uppenbart att dessa partiers eventuellt avvikande åsikter om den rådande demokratiska ordningen inte kommuniceras ut särskilt kraftfullt och tydligt. Frågeställningen som presenterades i avsnitt 1.2 löd:

Har Liechtenstein och Monacos ringa storlek och status som mikrostater givit upphov till ett homogent partisystem som hindrat en fullständig demokratisering av länderna?

Svaret på frågan kan sammanfattas som att det finns rimliga skäl att anta att om dessa länder varit större hade partisystemen präglats av en större pluralitet som hade skapat starkare förutsättningar för monarkikritiska partier att få inflytande. De mest tänkbara orsakerna till att Liechtenstein och Monacos politiska system ser ut som de gör är: (1) att de nödvändiga förhållandena för att ett pluralistiskt partisystem ska kunna växa fram aldrig funnits i varken Liechtenstein eller Monaco. (2) att en offentlig politisk debatt i grundläggande principfrågor i stort sett är icke existerande. Att alla andra europeiska monarkier där monarken saknar politiskt inflytande är större än Liechtenstein och Monaco får ses som ytterligare ett indicium som kan leda till slutsatsen att det är ländernas ringa storlek som säkrar furstehusens fortsatt starka position.

6. Referenser

Litteratur:

Anckar, Carsten, 1998. *Storlek och partisystem: en studie av 77 stater*. Doktorsavhandling. Åbo: Åbo akademis förlag.

Dahl, Robert – Edward Tufte, 1973. *Size and democracy*. Stanford: Stanford University Press.

Grinda, Georges, 2007. *The principality of Monaco: state, international status, institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hadenius, Axel, 1992. *Democracy and Development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hamilton, A. Jay, J., & Madison, J. 2003 [1787-1788]. *The Federalist Papers*. New York: Bantam Dell.

Hans-Adam II, 2009. *The State in the Third Millennium*. Triesen: van Eck Publishers.

Lipset, Seymour Martin & Rokkan, Stein, 1967. "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction", sid. 1-65 i Seymour M. Lipset & Stein Rokkan, red., *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.

Marxer, Wilfried, 2018. *Direkte Demokratie in Liechtenstein, Entwicklung, Regelungen, Praxis*. Barend: Verlag der Liechtensteinischen Akademischen Gesellschaft.

Marxer, Wilfried, 2022. "Liechtenstein: two leading parties in a direct democratic framework", sid. 140-151 i Adam Gendźwiłł, Ulrik Kjaer & Kristof Steyvers, red., *The Routledge Handbook of Local Elections and Voting in Europe*. Abingdon: Routledge.

Marxer, Wilfried, 2015. "Parteien im Wandel", sid. 241-270 i Mario Frick, Michael Ritter & Andrea Willi, red., *Ein Bürger im Dienst für Staat und Wirtschaft*. Schaan: Verlag der Liechtensteinischen Akademischen Gesellschaft.

Montesquieu. *The Spirit of the Laws*. 1989 [1748]. Cambridge: Cambridge University Press.

Platon. *Platon Skrifter. Bok 5 Minos/Lagarna/Epinomis*. 2008. Stockholm: Atlantis.

Sutton, Paul, 2007. "Democracy and Good Governance in Small States", sid. 201-217 i Eliawony J. Kisanga & Sarah Jane Danchie, red., *Commonwealth small states: issues and prospects*. London: Commonwealth Secretariat.

Teorell, Jan – Torsten Svensson, 2007. *Att fråga och att svara*. Stockholm: Liber.

Veenendaal, Wouter, 2020. "Politics of the four European microstates: Andorra, Liechtenstein, Monaco and San Marino", sid 150-167 i Godfrey Baldacchino & Anders Wivel, red., *Handbook on the politics of small states*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Elektroniska källor:

Anckar, Dag, 2010. *Undemocratic miniatures: cases and patterns*. International Journal of Politics and Good Governance, vol. 1, nr. 1.2. Tillgänglig online: <http://onlineresearchjournals.com/ijopagg/art/49.pdf>.

Carpenter, Lindsay, 2011. "Monégasque citizens demand end to absolute monarchy (Monégaque revolution), 1910". *Global Nonviolent Action Database*, 3 augusti. Tillgänglig online: <https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/mon-gasque-citizens-demand-end-absolute-monarchy-mon-gasque-revolution-1910>. (Hämtad 2023-05-12).

Constitution of the principality of Liechtenstein, 1921. Tillgänglig online: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2002\)145-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2002)145-e) (Hämtad 2023-05-08).

Constitution of the Principality of Monaco, 2002. Tillgänglig online:

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2013\)021-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2013)021-e).

(Hämtad 2023-05-13).

Demokraten pro Liechtenstein, 2018. "Die Partei". Tillgänglig online: [https://www.dpl.li/die-](https://www.dpl.li/die-partei/)

[partei/](https://www.dpl.li/die-partei/). (Hämtad 2023-05-16).

Die Bundesversammlung – Das Schweizer Parlament, u.å. "Parlamentswörterbuch:

Milizparlament". Tillgänglig online:

[https://www.parlament.ch/de/%C3%BCber-das-](https://www.parlament.ch/de/%C3%BCber-das-parlament/parlamentsw%C3%B6rterbuch/parlamentsw%C3%B6rterbuch-detail?WordId=141)

[parlament/parlamentsw%C3%B6rterbuch/parlamentsw%C3%B6rterbuch-detail?WordId=141](https://www.parlament.ch/de/%C3%BCber-das-parlament/parlamentsw%C3%B6rterbuch/parlamentsw%C3%B6rterbuch-detail?WordId=141).

(Hämtad 2023-05-07).

Election Guide, International Foundation for Electoral Systems, 2023a. "Principality of

Liechtenstein". Tillgänglig online: <https://www.electionguide.org/countries/id/124/>. (Hämtad

2023-05-09).

Election Guide, International Foundation for Electoral Systems, 2023b. "Principality of

Monaco". Tillgänglig online: <https://www.electionguide.org/countries/id/143/>. (Hämtad

2023-05-14).

Encyclopedia Britannica, 2022a. "Liechtenstein History". Tillgänglig online:

<https://www.britannica.com/place/Liechtenstein/History>. (Hämtad 2023-05-06).

Encyclopedia Britannica, 2022b. "Monaco". Tillgänglig online:

<https://www.britannica.com/place/Monaco>. (Hämtad 2023-05-11).

Fortschrittliche Bürgerpartei, 2020. "Statuten". Tillgänglig online:

<https://www.fbp.li/files/attachments/Statuten-2020-02-13.pdf>. (Hämtad 2023-05-10).

Foulkes, Imogen, 2012. "Liechtenstein referendum rejects curbs on royal powers". *BBC*, 1

juli. Tillgänglig online: <https://www.bbc.com/news/world-europe-18649156>. (Hämtad 2023-

05-08).

Freedom House, 2022a. "Freedom in the world 2022, Liechtenstein". Tillgänglig online: <https://freedomhouse.org/country/liechtenstein/freedom-world/2022>.

Freedom House, 2022b. "Freedom in the world 2022, Monaco". Tillgänglig online: <https://freedomhouse.org/country/monaco/freedom-world/2022>.

Freedom House, 2023. "Global Freedom Status". Tillgänglig online: <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2023>.

Freie Liste, 2021. "Statuten der Freie Liste". Tillgänglig online: https://www.freieliste.li/wp-content/uploads/FL-Statuten_2021.pdf. (Hämtad 2023-05-10).

Freie Liste, 2023. "Über uns". Tillgänglig online: <https://www.freieliste.li/partei/ueber-uns/>. (Hämtad 2023-05-09).

Frost, Natasha, 2019. "Europe's richest country has no airport or trains and an official 90-minute lunch break". *Quartz*, 23 januari. Tillgänglig online: <https://qz.com/1531204/liechtenstein-a-tiny-tax-european-haven-turns-300-today>. (Hämtad 2023-05-11).

Gouvernement Princier, 2023. "Council of State". Tillgänglig online: <https://en.gouv.mc/Government-Institutions/Institutions/Assemblies-and-constitutional-bodies/Council-of-State>. (Hämtad 2023-05-13).

Guillot, Félicitas, 2018. "Monegasque national elections of 2018, rooted in the past and geared towards modernity". *Party systems & governments observatory*, 6 mars. Tillgänglig online: <https://whogoverns.eu/2322-2/>. (Hämtad 2023-05-14).

Landtag des Fürstentums Liechtenstein, 2023a. "History". Tillgänglig online: <https://www.landtag.li/history>. (Hämtad 2023-05-05).

Landtag des Fürstentums Liechtenstein, 2023b. "Parliamentary elections". Tillgänglig online: <https://www.landtag.li/landtagswahlen>. (Hämtad 2023-05-07).

Marcin Łukaszewski, 2015. "Microstate and monarchy in the face of the challenges of the modern world. The political system of Liechtenstein and its specificity (an outline of the problem)". Adam Mickiewicz University. Tillgänglig online: https://www.researchgate.net/publication/297497468_Microstate_and_monarchy_in_the_face_of_the_challenges_of_the_modern_world_The_political_system_of_Liechtenstein_and_its_specificity_an_outline_of_the_problem.

Marxer, Wilfried, 2007. "Direct democracy in Liechtenstein". *International conference direct democracy in Latin America*. Tillgänglig online: https://www.liechtenstein-institut.li/application/files/2115/7435/0264/Marxer_Direct_Democracy_Buenos_Aires.pdf. (Hämtad 2023-05-07).

Marxer, Wilfried, 2011. "Freie Liste". *Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein online*, 31 december. Tillgänglig online: https://historisches-lexikon.li/Freie_Liste. (Hämtad 2023-05-10).

Marxer, Wilfried, 2020. "Power to the people and the prince". *Zocalo* 2020-09-25. Tillgänglig online: <https://www.zocalopublicsquare.org/2020/09/25/liechtenstein-governed-monarchy-direct-democracy/ideas/essay/>. (Hämtad 2023-05-08).

Media Laws Database, International Press Institute, 2015. "Monaco". Tillgänglig online: <http://legaldb.freemedia.at/legal-database/monaco/>. (Hämtad 2023-05-14).

OECD, u.å. "List of Uncooperative Tax Havens". Tillgänglig online: <https://www.oecd.org/ctp/harmful/list-of-unco-operative-tax-havens.htm>. (Hämtad 2023-05-11).

Official tourism website of the Principality of Liechtenstein, 2023. "The parties". Tillgänglig online: <https://tourismus.li/en/our-country/about-liechtenstein/the-parties/>. (Hämtad 2023-05-10).

OSCE, 2023. "Principality of Monaco parliamentary elections 5 Februari 2023". Tillgänglig online: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/3/536503.pdf>. (Hämtad 2023-05-14).

Regierung des Fürstentums Liechtenstein, 2021. "Begegnung mit einem Kleinstaat".
Tillgänglig online: <https://www.regierung.li/regierung>. (Hämtad 2023-05-10).

Srebrnik, Henry, 2004. "Small Island Nations and Democratic Values". *World Development* 32(2): 329-341. Tillgänglig online:
<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0305750X03002158?token=E090A0F31906E31550598D7E63A46BF4B42526700956902F917E465647ACE834E67BB6E4B2255DBC9F9E9FB0867765D7&originRegion=eu-west-1&originCreation=20230515124938>.

Statista, 2022a. "30 most democratic countries worldwide according to the democracy index in 2022". Tillgänglig online: <https://www-statista-com.ludwig.lub.lu.se/statistics/679796/democracy-index-most-democratic-countries/>. (Hämtad 2023-04-23).

Statista, 2020. "The smallest countries in the world as of 2020, by land area". Tillgänglig online: <https://www-statista-com.ludwig.lub.lu.se/statistics/1181994/the-worlds-smallest-countries/>. (Hämtad 2023-05-05).

Statista, 2022b. "Twenty countries with the smallest population in 2022". Tillgänglig online: <https://www-statista-com.ludwig.lub.lu.se/statistics/1328242/countries-with-smallest-population/>. (Hämtad 2023-05-05).

Synergie Monégasque, u.å. "Objet et Principes". Tillgänglig online: <http://www.synergie-mc.org/charte.html>. (Hämtad 2023-05-14).

The World Bank, 2020. "GDP per capita (current USD) – Liechtenstein". Tillgänglig online: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=LI>. (Hämtad 2023-05-11).

The World Bank, 2021. "GDP per capita (current USD) – Monaco". Tillgänglig online: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=MC>. (Hämtad 2023-05-11).

The World Factbook, 2023. "Monaco". Tillgänglig online: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/monaco/>. (Hämtad 2023-05-11).

Union Monégasque, 2017. "09. Les institutions Monégasques". Tillgänglig online: <https://www.unionmonegasque.mc/copie-de-3-la-jeunesse-5>. (Hämtad 2023-05-14).

Vaterländische Union, 2014. "Statuten der Vaterländische Union". Tillgänglig online: https://www.vu-online.li/application/files/4116/1043/9020/Statuten_2020_FINAL.pdf. (Hämtad 2023-05-10).

Veenendaal, Wouter, 2014. "A Big Prince in a Tiny Realm: Smallness, Monarchy, and Political Legitimacy in the Principality of Liechtenstein". *Swiss Political Science Review*, 21(2), s. 333–349. Tillgänglig online: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/spsr.12138>. (Hämtad 2023-05-07).

Venice Commission, 2002. "Opinion on the amendments to the constitution of Liechtenstein proposed by the princely house of Liechtenstein". Tillgänglig online: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)032-e). (Hämtad 2023-05-09).

Venice Commission, 2013. "Opinion on the balance of powers in the constitution and the legislation of the Principality of Monaco". Tillgänglig online: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2013\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)018-e). (Hämtad 2023-05-11).

Volksblatt, 2023. "16. August 1878- 4. März 2023". Tillgänglig online: <https://www.volksblatt.li/landingpage.aspx>. (Hämtad 2023-05-16).

Warren, Katie, 2019. "I spent 5 days in Monaco. Here's what life looks like in a land so wealthy it doesn't even track poverty rates". *Business Insider*, 24 december. Tillgänglig online: <https://www.businessinsider.com/monaco-wealth-poverty-life-photos-2019-11?r=US&IR=T>. (Hämtad 2023-05-11).